

УДК 296.67 Фуркало В.С. Персоналістичний характер хасидизму

Аналізується хасидське віровчення з позиції вивчення ролі особистості у здійсненні релігійних практик юдаїзму. Стверджується, що внутрішня емоційна наповненість та інтенціональність дії при здійсненні релігійної практики є важливою особливістю хасидизму. Розкривається принцип єдності мови, мислення та дії як основи світовідчуття хасида. Висвітлюється діалогічно-персоналістична специфіка хасидизму, виявлена у феномені цадика, котрий є носієм «живої» віри та здійснює «живе» передання знання общині.

Ключові слова: юдаїзм, хасидизм, персоналізм, цадик, Каббала, Тора, Бог, двекут, кавана, істина.

Успішне вирішення проблем духовного розвитку незалежної України є неможливим без осмислення різноманітних форм ідейної спадщини минулого. Серед цих форм особливе місце належить виробленим у процесі тривалого формування української нації конфесійним цінностям. Незважаючи на домінуючу роль у нашому суспільстві християнських цінностей та установок, актуальністю відзначаються також завдання залучення ідейного потенціалу тієї релігійної традиції, яка є продуктом української дійсності. Йдеться про хасидизм, що з'являється упродовж другої третини XVIII століття в межах Подоллі і Галичини. Тому вивчення хасидизму, його специфіки та основних проявів є актуальним сьогодні, адже це стосується української історії та торкається культури народу, що тривалий час жив з українцями на одній землі. Звернення до хасидизму є зверненням до того історичного пласту, який сьогодні є забутим. Проте важливість цього важко переоцінити, адже обізнаність з хасидизмом сприятиме збільшенню рівня толерантності в українському суспільстві щодо представників інших релігій.

Феномен хасидизму є недостатньо вивченим в українському релігієзнавстві. Різні аспекти хасидизму вивчали українські дослідники В. Андросова, Н. Колотілова, Я Луганцева, О. Рибак, А. Салій, В. Фуркало, З. Швед. На окрему увагу заслуговує праця Ігора Турова «Ранній хасидизм: Історія. Віровчення. Контакти зі слов'янським оточенням», у якій немало уваги приділяється віровченню хасидів. На наш погляд, більш детального дослідження потребує специфіка хасидизму, його відмінність від інших течій в юдаїзмі. З цією метою ми будемо звертатися до праць таких дослідників хасидизму, як Мартін (Мордехай) Бубер, який досліджував його містичні аспекти, та Гершом Шолем, якого цікавила передусім історично-теологічна площина. На наш погляд, недостатньо дослідженим є персоналістичний характер хасидизму, який і став «каталізатором» швидкого поширення цього вчення серед євреїв Східної Європи.

Метою статті є здійснити аналіз хасидського віровчення та визначити в ньому місце персоналістичної проблематики.

Персоналізм як напрям у філософській та релігійній думці визнає особистість первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю. Відмінністю персоналізму від індивідуалізму є те, що в ньому особа є самодостатньою одиницею і розглядається у своєму безпосередньому зв'язку з Богом. Як стверджує Я. Луганцева, «хасидизм був ... вихованням індивідуальності, відновленням особистості, «самості» і розвитком її

внутрішніх можливостей. Особистість займає місце доктрини, закону. Стати самим собою - одна із основних заповідей хасидизму» [2].

Пріоритет живої віри над теоретичним знанням. Хасидизм виник як опозиція офіційному юдаїзму - равнізму. Саме слово «хасид» на старосврейській мові означає «благочестивий». Ідеал традиційного юдаїзму - раввин, тобто вчений знавець Тори, від якого «вимагається не здатність до духовного пробудження, а лише глибоке знання джерел Святого Закону, щоб він міг вказати істинний шлях общині й витлумачити їй вічне і незмінне слово Господнє» [7,с.410]. У хасидів, натомість, інша шкала цінностей.

Вони цінують внутрішні переживання віруючого, його індивідуальний зв'язок з Богом. На перший план виходить ірраціональна якість, харизма. Таким чином, хасид стоїть вище інтелектуальності, адже релігійні критерії не залежать від цього. У хасидських легендах розповідається про те, що саме невчений простак врятував місто від «чорної смерті», а не книжний знавець Тори. За словами І. Турова, «згідно зі вченням хасидів, не строге дотримання букви закону, а щира віра і безмірна любов до Творця ведуть людину до спасіння» [6,с.5-6].

Містична спрямованість хасидського віровчення суттєво відрізняє його від інших течій юдаїзму того часу. На думку хасидів, пізнання Бога чисто раціональним шляхом є неповноцінним і часто відводить людину з правильного шляху. Стосовно цього П. Полонський наводить розповідь про Бешта-засновника хасидизму. Одного разу Бешт прийшов у синагогу і побачив людину, що читає Талмуд і яка так захопилася цим заняттям, що не бачила нічого навколо. Бешт їй сказав: «Ти так заглибився в Талмуд, що зовсім забув про Бога» [4].

Як стверджують П. Гуревич і М. Хорьков, «хасиди не приймають концепції типу «вічної моралі» або «загальнолюдських цінностей». Моральні вимоги і правила, відділені від людини і від Бога - це ніщо, фікція і не мають смислу. Вони позбавляють людину живого діалогу з Богом» [2,с.14]. Але це в жодному випадку не означає, що для хасидів не існує «етики». «Етика» для них полягає у десяти заповідях, які розкриваються Торою і Талмудом. Хасид не просто переконаний, що Тора - це добро та істина, він впевнений, що в його людських силах слідувати Торі. За словами Г. Шолема, «хасидизм - це типовий рух за відродження первинних основ віри» [7,с.405].

Єдність думки, слова і дії в хасидизмі. Інший бік своєрідності хасидів, який по-новому представив значення буденного дотримання заповідей, - все більша, у міру духовного розвитку, тотожність і рівноцінність слова і діла, задуманого і зробленого. Хасидизм цінує цілісну людину, а не лише її поведінку. Згідно з вченням Дов Бера (Маггіда) із Межиріча, смисл творення людини полягав у тому, що б вона забезпечувала єдність матеріального світу з його духовним першоджерелом. Виконати цю місію вона може шляхом поєднання думки, мовлення і дії. Виконання заповідей Тори у поєднанні з проголошенням належних благословень і з правильними помислами підтримує гармонійну єдність між матеріальним і духовним, божественним і тварним. «Мета створення людини полягала в тому, щоб вона піднесла всі світи до їх кореня ... за допомогою Тори, молитви і добрих справ, щоб вона приліпила їх до Господа, нехай буде він благословенний... Саме тіло, як ми бачимо, в момент виконання заповіді не підноситься. Воно залишається там, де було. Лише дії заповідей, які є матерією, поєднуються з ним внаслідок їх виконання. Проте під час дотримання заповіді людина вносить у неї ціль і форму і підносить її до виголошення заповіді, бо при дотриманні заповіді ґрунтується на ній промовляння — зрозумій це... Це промовляння легко підноситься до Господа Благословенного через наміри, з якими здійснюється дія, і наміри, з якими проголошується мовлення» [7,с.100]. Як бачимо з вищенаведеної цитати, Дов Бер наголошує на винятковому значенні інтенціональності дії та інтенціональності мовлення. Він акцентує свою увагу на тому, що в момент проголошення молитви віруючий повинен справді звертатися до Бога, а не обмежуватися порожніми словами.

Критерієм успішності поєднання думки, мовлення та дії є задоволення та радість. Згідно з поглядами Маггіда з Межиріча, думка, мовлення і дія поєднуються в єдине ціле за

допомогою насолоди, яку благочестива людина відчуває при виконанні заповіді. Виконання заповіді повинно супроводжуватися захопленням, подібним до того, яке відчувають закохані на шлюбному ложі. «Тора і заповіді, які присутні в цьому світі, будучи обмеженими, перебувають у вищих світах у тим більшій повноті, чим ближче вони до першоджерела. Тому будь-хто, виконуючи заповіді, зосередиться на відповідних їй промовляннях і помислах, бо цим він підносить заповідь, знімаючи з неї матеріальний покров, наближаючи її до кореня її і з'єднає з вищими світами. Першоосновою виконання заповіді є насолода. Відчуття підказує, що саме насолода поєднає дві різні сутності. Наприклад, чоловік і жінка поєднуються в одне ціле через насолоду. Тому людина, що виконує заповідь, здійснює її за допомогою думки, мовлення і дії, але найвищу роль при цьому грає насолода, яка поєднає їх. Завдяки цьому людина пов'язує всі світи з Творцем, - нехай буде він благословенним» [7,с. 100-101].

Хасидизм вказує на важливість активності людського начала у пізнанні Бога, на виняткове значення дії. Ребе Дов Бер вважав, що значення практичного виконання заповідей визначається також і тим, що правильні помисли і промовляння можуть бути послані людині зверху, тоді як діяння цілком в її руках. «Коли дарувалася Тора на Сінаї, дарувалася вона через мовлення. Очевидно нам, що була присутньою там і думка, бо мовлення впливає із думки. Відповідно, Тора дарувалася через думку і мовлення. Проте наше діяння - в наших руках... І було там (у Сінаї) єднання істинне, бо світ Діяннь піднісся, і вони поєднали його зі Світом Слухання, який є посудиною, приготовленою для Світу Мовлення, щоб прийняти мовлення разом з дією. Завдяки цьому був з'єднаний Світ Діяннь з вищими світами» [7,с.101]. Отже, сфера дій — це сфера людської свободи і відповідальності. Саме тут міститься можливість активності людини у пізнанні Бога.

Вчення про двекут - «приліпленість» до Бога. У хасидизмі всі традиційні кабалістичні ідеї пов'язуються з цінностями індивідуального життя, до того ж центральне місце займає концепція «двекут» - «приліплення» до Божества. Метою життя людини є служіння Богу, яке полягає в злитті з ним, джерелом будь-якого життя. Бешт говорить, що людина повинна пізнати саму себе як прояв Божества. Потрібно прагнути до пізнання божественної таємниці, про яку не пишуть в книгах, бо це є самим відчуттям злиття з Богом. Останнє досягається не шляхом вивчення Закону, який доступний небагатьом, а «наповненою», «спрямованою молитвою», а також дотриманням заповідей, але не формальним, дріб'язковим їх виконанням, а містичним, де кожен акт сповнений особливою захопленістю.

Завдяки таким поняттям, як благочестя, служіння Богу, любов, набожність, смирення, милосердя, довіра наповнилися незвичайно реальним і соціально значимим змістом. Ідея безкінечної відданості Богу є фундаментальною для хасидського віровчення. Іноді це отримує досить парадоксальне вираження. Згідно з одним переказом, Бешт якось допоміг бездітній жінці вилікуватися від безпліддя, а та, як подяку, дала йому матеріальні засоби для святкування Песаху. І тоді Бог послав йому випробування, заявивши, що цим він позбавив себе участі у майбутньому житті. На що Бешт відповів, що «нині зможу я служити Творцю своєму повним серцем, без думки про свою участь у світі майбутньому» [5]. Таким чином, служіння людям у цьому житті є більш богоугодною справою, ніж формальне виконання заповідей заради потойбічного життя.

Ідея про двекут у вченні раббі Дова Бера з Межиріч, «Великого Маггіда», тісно пов'язана з фундаментальною ідеєю Каббали про цімцум. В основі його системи лежить концепція розсіяних всюди божественних «іскор». Згідно з кабалістичним ученням Іцхака Лурії, вищою метою творіння вважається процес «виправлення» світу (тіккун), тобто видобування цих «іскор» із їх земних оболонок (кліппот) і поступове піднесення їх до Першоджерела, аж до встановлення повної єдності між Творцем і творінням. Особливу роль у цьому процесі відіграє саме людина. «Той, хто служить Господу «великим шляхом», збирає всю свою внутрішню силу, піднімається вгору у всіх своїх помислах і проривається через всі небозводи в єдиній дії, піднімаючись вище ангелів, серафимів і престолів. Це і є досконала молитва» [7,с.412]. У такий спосіб приховані у всіх речах світу божественні іскри,

що відпали від Творця, набувають очищення і звільнення.

Із поняттям двекута (приліпленості до Бога) тісно пов'язане поняття «кавани», тобто внутрішньої зосередженості на молитві або на значенні дії, яка виконується. «В молитві і в приписі, що виконується людиною, є великий і малий шлях... але великий шлях — це шлях підготовки та ентузіазму, через які вона поєднується з вищими світами» [7,с.412]. В екстатичній молитві «іскри», що містяться у матеріальному світі, зразу підіймаються через численні рівні й ступені, які їм довелося б пройти в процесі інших форм служіння Богу. На відміну від попередньої кабалістичної традиції, двекут і кавана є передусім емоційними цінностями. Саме у хасидизмі вони набувають виняткового значення.

Вищий стан благочестя - це коли людина з Богом. Або Бог з людиною.

Засновник оригінальної концепції хасидизму - Хабад - раббі Шнеур-Зельман із Ляд розрізняє дві форми «кавани» у значенні «двекут». Перша форма пов'язана із нижчою єдністю, тобто єдністю людського «Я» з Божественним «Ти», і досягається через «сокровенну любов» у душі кожного хасида. Проте більш висока єдність, тобто єдність між Божественним «Він» і Божественним «Ти», більш відповідає компетенції цадика, оскільки вона є вираженням найвищої форми любові, яка досягається лише цадигом [3]. На цьому ґрунтується його всеохоплюючий альтруїзм і самопожертва. Без їх горіння «внутрішнього вогню» цадик не випромінював би світла. Це світло - радість хасидів. Вони веселі внутрішньою радістю.

Феномен цадика як духовного наставника і помічника общини. У хасидизмі центральне місце займають відношення між учителем і учнем. Людська істина не дається у формі володіння, а лише у формі руху. М. Бубер наводить порівняння істини з іскрою, яка спалахує від контакту потоків. Велику роль у хасидизмі відіграє община. Мартін Бубер стверджує, що в хасидизмі «вчитель - це людина, яка, все що вона б не робила, робить це в повну силу, і суть його вчення полягає в тому, щоб залучити учня до свого життя, і таким чином дати йому можливість зрозуміти таємницю дії» [1,с.290]. Суть істини полягає не в розмірковуваннях, не в теоретичному знанні, а практичному виконанні цієї істини. «У світі людини не можна отримати істину як зміст процесу пізнання, а лише у вигляді людського існування. Про неї не можна розмірковувати, її не можна висловити, але кожен живе нею і сприймає її всім своїм життям» [1,с.291]. Таким чином, у вченні хасидизму М. Бубер вбачає екзистенційні мотиви, тобто його спрямованість на людину, на її безпосереднє існування у світі.

Учення про цадика - одне з центральних у поглядах засновника хасидизму Ізраеля бен Еліезера, якого називали Баал Шем Товом («Тим, хто володіє Благим Іменем (Божим)»), скорочено Бешт. Його ідеї тісно пов'язані з кабалістичними доктринами, особливо Іцхака Лурії і його школи. Основна увага приділялася практичній стороні кабалізму, а саме його етичному ідеалу, втіленому у вченні про цадиків. Цадик повніше за інших здійснює злиття з Богом і може досягнути найвищого одкровення - дара пророцтва, а його молитва має більший вплив на небесні сфери, ніж молитви інших людей. Цадик - наставник і духовний керівник, своєю душею він постійно знаходиться в небесах, але опускається вниз заради наставлення і порятунку душ людських. Своїми заслугами праведник рятує людей, навіть найбільших грішників, якщо в них все ж є божественна іскра. Людина повинна всією душею приліпитися до праведника, бо той, хто прославляє праведника, той ніби вивчає таємниці світобудови.

Безумовне слідування Торі і Талмуду складає моральний імператив хасидів. А щоб людина не сумнівалася у своїх силах слідувати заповідям, інша людина повинна показати їй це: живій людині простіше всього повірити в живу заповідь. Такою «живою» заповіддю, «живою Торою» і стає для хасида цадик. Всім своїм єством, а не лише словом він вчить хасида. Дану тезу проілюструємо на прикладі однієї з хасидських розповідей під назвою «Цадик і хасидизм»: «В один з днів між Новим роком і Йом-Кіпуром, коли люди досліджують свої серця, равві Зуся сидів у своєму кріслі, а учні стояли навколо нього з ранку до вечора. Равві підняв свої очі і своє серце до Небес і повністю звільнив себе від тілесних уз. Дивлячись на нього, один з хасидів став відчувати сильне бажання звернутися

до Бога, і по його обличчю потекли рясні сльози. І як від однієї вуглики поступово запалюються всі складені в пічку дрова, так і всіх цих людей один за одним охопив вогонь звернення» [1,с.241].

Згідно зі вченням Елімелеха з Лежайска, істинний цадик повинен турбуватися про матеріальний і духовний добробут своїх хасидів. Він дає своєму Творцю велике задоволення тим, що звільняє його від необхідності турбуватися про буденні матеріальні потреби праведних. З допомогою молитви і добрих справ цадик забезпечує всіх тих, хто звертається до нього з проханням, заробітком, добивається посланням зверху їм дітей, зцілює від хвороб. Завдяки тому, що в момент єднання з Творцем, істинний праведник проникає у вищі світи, над якими не владні закони справедливості й воздаяння за содіяне і де присутня лише любов і безмежне милосердя, він може відмінити будь-який вирок небесного суду і виконати будь-яке бажання. Він здатний також підняти в ці вищі світи душу будь-кого зі своїх хасидів.

Хасидизм стверджує, що дія людини, не менше за слово і думку, має величезне значення для виконання заповідей Тори. Питання «як робити?» є не менш важливим за питання «що робити?» У хасидській релігії постулюється єдність думки, мовлення та дії. Саме в дії людина може виявити свої можливості та поєднатися з Богом. Думка і слово, явлені в Торі, цих Божественних заповідях, даних Мойсею Богом на горі Синай. Але, на думку хасидів, для осягнення Бога цього недостатньо. Людина повинна не лише зовнішнім чином виконувати заповіді, але й робити це із внутрішнім переконанням, із доброю інтенцією. Справжнє благочестя стає досяжним лише за умов вкладання значення у виконання ритуальної дії (а нею може бути кожен учинок у житті єврея) та емоційної наповненості акту дії. Критерієм справжнього доброго вчинку у такому випадку є відчуття задоволення і радості, що переповнює життя хасида.

У перспективі персоналістичні мотиви хасидського вчення варто було б співставити з есхатологічними ідеями та проблемою теодицеї.

Список використаних джерел

1. Бубер М. Хасидские предания. Первые наставники / М. Бубер. - М.: Республика, 1996. — 336 с.
2. Луганцева Я. Мартин Бубер и мистический хасидизм [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [Бир://Ау*пу.ге1і§іоп лп.иа/таіп/1853-шаг1;ip-биБег-і-ті8I;icБезкц-ха8Ic1I2ш-сБ-і.Бі;т1](http://www.lugantseva.ru/1853-шаг1;ip-биБег-і-ті8I;icБезкц-ха8Ic1I2ш-сБ-і.Бі;т1)
3. Миндель Н. Философия Хабада. Рабби Шнеур-Залман из Ляды [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [БіІр://8аш1іБ.ш/2/2I§ша8_к_у/йI080Й\)а.зБш1](http://8аш1іБ.ш/2/2I§ша8_к_у/йI080Й)а.зБш1)
4. Полонский П. Введение у философиб иудаизма [Електронний ресурс] - Режим доступу: [БІр://рзу1іБ.икт\уеБ.пеI/Боокз/роІоп02/ІхIО5.Бш](http://рзу1іБ.икт\уеБ.пеI/Боокз/роІоп02/ІхIО5.Бш)
5. Рассказы. Родословие Бешта, его деяния и обычаи [Електронний ресурс] - Режим доступу: [\\у.1есБаіш.ги/АКНІУ/203/БіБ1іо.Бш](http://у.1есБаіш.ги/АКНІУ/203/БіБ1іо.Бш)
6. Туров И. Ранний хасидизм: История. Вероучение. Контакты со славянским окружением / И. Туров. — К.: Дух і Літера, 2003. - 254 с.
7. Шолем Г. Основные течения в еврейской мистике / Г. Шолем. - М. : Мосты культуры ; Иерусалим : Гешарим, 2004. - 510 с.

Фуркало В.С. Персоналистский характер хасидизма

Анализируется хасидское вероучение с точки зрения роли личности в совершении религиозных практик иудаизма. Утверждается, что внутреннее эмоциональное наполнение и интенциональность действия при совершении религиозной практики являются важной особенностью хасидизма. Раскрывается принцип единства языка, мышления и действия как основы мироощущения хасида. Освещается диалогически-персоналистическая специфика хасидизма, раскрытая в феномене цадика, являющегося носителем «живой» веры и совершающего «живую» передачу знаний общине.

Ключевые слова: иудаизм, хасидизм, персонализм, цадик, Каббала, Тора, Бог, двекут, кавана, истина.

